Wind en Zeil, Simone Schwarz-Bart

Vrouwen van Guadeloupe

SIMONE SCHWARZ-BART is een zwarte schrijfster uit het Frans-Antilliaanse eiland Guadeloupe, die haar eerste roman schreef in samenwerking met haar Franse echtgenoot, André Schwarz-Bart. Het was *Un plat de porc aux bananes vertes*, dat verscheen in 1967.

De volgende roman, *Pluie et Vent sur Télumée Miracle*, schreef zij alleen, zoals ook haar laatste boek *Ti-Jean l'Horizon*. In omgekeerde volgorde verschenen bij uitgeverij *In de Knipscheer* vertalingen van beide laatstgenoemde romans, onder de titels *Horizont* (1983) en *Wind en Zeil* (1987). Op deze manier is het werk van deze belangrijke figuur in de Frans-Caribische literatuur nu ook bereikbaar geworden voor hen die de Franse taal niet (genoeg) machtig zijn.

Simone Schwartz-Bart voelde zich van jongsaf sterk betrokken bij het lot van haar volk dat, lang geleden overgebracht vanuit Afrika, eeuwenlang een slavenbestaan heeft geleid onder blanke overheersers. Sinds 1946 is Guadeloupe geen Franse kolonie meer, maar een "overzees departement", en kan uiteindelijk nog steeds geen zelfstandige beslissingen nemen. Er heeft zich tijdens de laatste tien jaar een actieve onafhankelijkheids- beweging ontwikkeld op het eiland en men is druk bezig, als op de meeste Caribische eilanden, de eigen authenticiteit terug te vinden en te her-ontwikkelen.

Met haar romans tracht Simone Schwartz-Bart hieraan bij te dragen. Zij is gefascineerd door de eenvoudige plattelands- bevolking, hun cultuur, gebruiken en gevoelens. In haar romans probeert zij hiervan een beeld te geven, dat de werkelijkheid zoveel mogelijk benadert, puttend uit levende voorbeelden uit haar jeugd op het eiland, en uit de overblijfselen van de orale literatuur. Want verhalen vertellen is en was altijd heel belangrijk op Guadeloupe, en ook deze moderne schrijfster doet dit graag. Toch stelt zij zichzelf geen gemakkelijke taak: zelf komt zij niet uit de armste kringen van het eiland, heeft in Frankrijk gestudeerd en daar ook lange tijd gewoond. Pas sinds kort heeft zij zich weer in haar geboorteland gevestigd, en tracht nu Europese en intuïtieve "kennis" te verenigen. Het probleem kortom, waarvoor elke schrijver die afkomstig is uit een ontwikkelings- gebied, in Europa gaat studeren en weer terugkeert, zich gesteld ziet. Omdat zij een goede vertelster is, lukt het haar om een en ander om te zetten in levende, en vooral levendige beelden. Naar mijn mening is zij daarin vooral geslaagd met het boek *Wind en Zeil*. Dit is van de twee "zelfstandig" geschreven romans ook de meest realistische. In *Horizont* wordt vooral een beeld gegeven van de wereld van de bovennatuurlijke verschijnselen en de overgang tussen de aarde en het Dodenrijk — elementen die een belangrijke rol spelen in de cultuur van Guadeloupe.

Het thema van *Wind en Zeil* is de vrouw, die door haar onverwoestbare kracht overeind blijft in het leven, en daardoor een belangrijk steunpunt is van de creoolse samenleving. Het verhaal omvat vijf generaties vrouwen, waarvan vier uit het oude geslacht Lougandor. Op schitterende wijze wordt, door hun overeenkomst en sterke overlevingsdrang, de cyclische beweging van het leven uitgebeeld. Het verhaal begint en eindigt met hetzelfde beeld: een oude vrouw, die in haar tuintje staat, trots en gelukkig terugblikkend op haar leven. De hoofdpersoon is Télumée, die ook de vertelster van het verhaal is. Zij geeft eerst een korte beschrijving van haar familie, beginnend met haar overgrootmoeder Minerva, "die het geluk had gehad om bij de afschaffing van de slavernij verlost te worden van een meester, die bekend stond om zijn wrede lusten". In het tweede deel volgt het levensverhaal van Télumée. Zij wordt grotendeels opgevoed door haar grootmoeder Toussine, bijgenaamd Koningin Zonder Naam, want haar moeder Victoire, in de steek gelaten door de vader van Télumée, verlaat op een gegeven moment het eiland met een andere man.

Bij haar grootmoeder, die in een eenvoudige hut een rustig bestaan leidt, heeft het meisje een heel gelukkige tijd: de oude vrouw heeft veel levenswijsheid, die zij vaak verpakt in mooie verhalen, is vrolijk en straalt een enorme kracht uit. De jonge Télumée op haar beurt inspireert haar grootmoeder met haar jeugd. Het contact tussen beiden blijft belangrijk, ook als Télumée ouder wordt en kennis maakt met de realiteit van het leven. Zij trouwt met Elie, die als houtzager werkt in het bos, maar het aanvankelijke gelukkige huwelijk verandert in een hel als de man werkloos wordt. Zij gaan uit elkaar, en Télumée wordt dan een "zelfstandige vrouw", met alle problemen vandien. Op latere leeftijd leeft zij enige tijd samen met Amboise. Aan de harmonieuze verhouding met deze oudere man komt een einde als Amboise sterft ten gevolge van zijn leidinggevende positie bij een staking op de suikerriet-plantage.

Télumée is kinderloos gebleven, maar is inmiddels beroemd om haar kennis van de natuurgeneeskunst. Zo draagt een moeder haar zieke dochtertje over aan Télumée. Zij geneest het meisje, en beleeft met haar een even mooie tijd als zijzelf vroeger met haar — inmiddels overleden — grootmoeder. Het is tijdens deze laatste bloei van haar leven dat Télumée als teken van bewondering de bijnaam Télumée Miracle van de dorpsbewoners krijgt.

De vrouw, "draagster" van het cyclische menselijke leven zoals dit door de vorm van het boek wordt uitgebeeld, draagt ook het leven in andere opzichten.

Zij heeft een goede "verstandhouding" met de natuur, en bovendien met de bovennatuurlijke elementen. Deze belangrijke factor in de creoolse samenleving speelt ook in dit boek een rol. Het wordt vooral vertegenwoordigd door "Man Cia", een oude heks en goede vriendin van Télumées grootmoeder. Zij bezit onder andere de gave om van gedaante te veranderen, en zo verschijnt ze in de laatste periode van haar leven voor Télumée, die inmiddels heeft afgeleerd om bang voor haar te zijn, in de vorm van een zwarte hond. Opvallend is dat vooral de mannen in het dorp doodsbenauwd zijn voor Man Cia. De vrouwen hebben meer begrip voor het leven met al haar mooie, bizarre en ongelukkige momenten, en hun weerstand is daardoor groter. De mannelijke personnages zijn, op één uitzondering na, zwak van karakter: een tegenslag is voldoende om hen volkomen van hun stuk te brengen.

Behalve in geestelijk opzicht dragen de vrouwen van de roman de samenleving vaak ook nog in economische zin: als de mannen het niet meer zien zitten en hun dagen doorbrengen in de kroeg, zinnen de vrouwen op manieren om eten op tafel te brengen. Ook voor het meest ruwe werk, bijvoorbeeld op de suikerriet- plantage, deinzen zij niet terug. De weerloosheid van de man vormt in het verhaal een regelrechte bedreiging voor de vrouw: zodra er problemen zijn, wordt zij in de steek gelaten of erger nog, wordt de onvrede op haar botgevierd.

Een andere stroom waar zij tegenop moet roeien, is er een die geldt voor de hele zwarte samenleving van Guadeloupe: de onderdrukking door de blanken. De slavernij is op het moment van handeling — het begin van deze eeuw — al enige tientallen jaren geleden afgeschaft, maar van echte vrijheid is bepaald geen sprake. Op economisch en sociaal gebied werd in die tijd de zwarte nog evengoed als slaaf behandeld als in de vorige eeuw.

Op verschillende momenten in de roman krijgen we voorbeelden van deze wansituatie te zien. Het begint tijdens de jeugd van Télumée, als zij enige tijd het "voorrecht" heeft om naar school te gaan. Dit in die tijd vrij ongewone verschijnsel wordt door de schrijfster op ironische toon weergegeven: wat is het nut van het leren van "kleine lettertjes" in een arme agrarische gemeenschap die voorlopig geen kans zal krijgen om zich tot een hogere bestaansvorm te ontwikkelen? Bovendien, wat werd er op school voorgeschoteld?

"We leerden lezen, onze naam schrijven en de kleuren van Frankrijk, onze moeder, eerbiedigen: haar grootsheid, haar verhevenheid, haar nobelheid en haar glorie die teruggingen tot het begin der tijden, toen wij niet meer waren dan apen met afgesneden staarten".

Na een vrij korte schoolcarrière is Télumée gedwongen om, wil het huishoudentje van grootmoeder en kleindochter blijven draaien, zich als dienstmeisje aan te melden bij een blanke familie. Er volgt dan een wat stereotiepe episode van oud- koloniale verhoudingen: de koele blonde "Madame" laat voortdurend haar minachting blijken voor het zwarte ras, dat ze met de volgende bewoordingen typeert:

"Ach, weten jullie wel wie jullie zijn, neger van hier? Jullie eten, drinken, zoeken ruzie en gaan slapen, meer is het niet. Weten jullie wel waar jullie aan ontsnapt zijn? Wildemannen en barbaren zouden jullie gebleven zijn, die alleen maar rondrennen en blootsvoets dansen in de rimboe en stoofpot van mensenvlees eten. We brengen jullie hierheen en hoe leven jullie? In modder, ontucht en uitspattingen".

Ondertussen doet "Monsieur" 's nachts pogingen om bij het aantrekkelijke dienstmeisje in bed te komen. Verderop in het boek wordt nog een aangrijpend beeld gegeven van de "nieuwe slavernij" aan het begin van deze eeuw, op de suikerriet- plantages.

De kracht van de vrouw, die ondanks alle tegenslagen steeds het hoofd hoog weet te houden, wordt in fascinerende symboliek uitgehaald. Zij wordt vergeleken met een boom, rechtop onder wind en regen (hiernaar verwijst de Franse titel *Pluie et Vent sur Télumée Miracle*); zij is wind, zeil en schip tegelijk (dit heeft men verwerkt in de titel van de Nederlandse vertaling), en ook: een trommel. Dit traditioneel Afrikaanse symbool van de energie en later ook van het verzet wordt hier op fraaie wijze gebruikt.

Man Cia, de oude wijze vrouw, zegt tegen Télumée als zij nog jong is: "Wees een flink negerinnetje, een echte trommel met twee zijden, laat het leven slaan, stoten, maar zorg ervoor dat de binnenkant altijd heel blijft". Telkens op belangrijke momenten wordt dit beeld van de trommel herhaald.

Een grote verdienste is dat de symboliek in het boek een vloeiend geheel vormt met stijl en verhaalstructuur. In overeenstemming met de landelijke omgeving én met de creoolse cultuur worden veel "natuurlijke" symbolen gebruikt: naast de genoemde boom hebben ook planten, dieren en de vier elementen een symbolische functie.

In de ruimte is eveneens symboliek te herkennen: van Fond-Zombi (betekenis: een vallei waar geesten leven) in haar jeugd verhuist Télumée, via verschillende étappes, uiteindelijk naar het dorpje La Ramés, gelegen "boven op de heuvel die naar zee afloopt". Het hoogste punt van haar levensspiraal is dan bereikt.

De mannelijke figuren vormen, zoals al eerder gezegd, een contrast met de vrouwelijke personnages. Van hen wordt de neergaande ontwikkeling het duidelijkst gevolgd bij Elie, de echtgenoot van Télumée. Amboise is het enige sterke mannelijke karakter. Hij neemt Elie tijdens het gelukkige begin van het huwelijk mee naar de houtzagerij in het bos, om te voorkomen dat hij zich verlaagt tot "suikerrietneger". Het is ook Amboise, die later de staking op de plantage leidt en dit met de dood moet bekopen. Hij is het symbool van het verzet van de zwarte tegen de blanke overheersing, en zelfs de enige figuur in het boek die hierin een werkelijk actieve houding aanneemt.

Want, om op de vrouwen terug te komen, zij zijn sterk, weten zichzelf en de haren overeind te houden in de golvende beweging van het leven, maar nergens komen zij tot actief verzet tegen hun situatie. Dit is ook het punt waarop men Simone Schwartz-Bart in de meeste gevallen aanvalt. In de romans van meer feministisch ingestelde schrijfsters, zoals de grote tegenhanger van Schwarz-Bart op Guadeloupe, Maryse Condé, treden veel actievere, zelfs agressievere vrouwenfiguren op.

Maar men moet niet vergeten, dat het uitgangspunt van Simone Schwartz-Bart de weergave van haar cultuur is, en dat het bovendien in haar boeken tot nu toe gaat om een tijd die toch alweer tot het verre verleden behoort. Zij tracht in de vertelstijl, die daarbij past, een natuurgetrouw beeld te geven van een bepaalde werkelijkheid. En in dat perspectief gezien is de kracht van Télumée overtuigend en dat maakt het lezen van deze roman tot een inspirerend evenement.

MARJAN GROENEWEGEN

Simone Schwarz-Bart: Wind en Zeil
Uitg. In de Knipscheer, 1987
Af 26,50
Simone Schwarz-Bart: Horizont
Uitg. In de Knipscheer, 1983,
Af 25,-